Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера дениз ★ ШОАТТА, 16 СЕНТЯБРЬ, 1989 ШУ. ★ № 111 (7769). ★ Мах 3 кеп.

Яхьа дневник

Шоай производственни мощностехи балха ханахи бизза пайда а ийбеш, хьинаре къахьегаш ба пятилетка диъчлагIча шера Грозненски «Нефтепродуктооборудование» яхача завода болхлой. Цудухьа шоаш укх шера тIанйица доккхий декхараш толамца кхоачашдеш хьабоагIа уж. Из къаьгта хьахьокх дIабахача бархI бетта цар даьхача къахьегама толамий итогаша. Паччахьалкхен планагIа лаьрхIачул совгIа цар арахийцай ворхI эзар сома маьха товарни продукци, хIаьта заданел тIех арахийцад 13200 сома маьха халкъа эша товараш.

Экономически реформа хьалашка болх беча предприяте коллективо беттагара беттага дикагIа хулийт ший технико-экономически хьокхамаш. Къахьегама овсарле лакхъяра бархI бетта план 149 процент кхоачашъяьй цо. Ховш ма хиллара кердача системагIа къахьегача коллектива балха тIа керттерча хьокхамех цаI лоархIаш ба паччахьалкхенна пайда белга. Цу хьокхама бархI бетта задани тIехкхоачаш а яь, планагIа лаьрхIачул совгIа 68 эзар сома маьха пайда баьб цо паччахьалкхенна. Цу юкъа шоай потребителашта продукци лоаттаяра дола договорни декхараш а дизза кхоачашдаьд завода болхлоша.

Цхьаккха цех е участок яц укхаза шоаш укх шера тIанйицача декхарех толамца лоархIа ца еш.

БархI бетта итогаш

ДIадахача шера цу ханаца нийсдича колхозашкеи совхозашкеи, боахамашта юкъерча организацеша дукхагIа дулх даьккхад, бакъда кIезигагIа шура яьккхай, фуаш гулдаьд.

КОЛХОЗАШКЕИ, СОВХОЗАШКЕИ, БОАХАМАШТА ЮКЪЕРЧА ОРГАНИЗАЦЕШКА ХЬАЙБАЙ ПРОДУКТАШ ЯХАР

	1988 шера январе-августе	1989 шера январе-августе	1989 шера январь-август проц-ца 1988 шера январаца-августаца нийсбича
Дулх (эзар тонн)	13,5	16,6	123
Шура (эзар тонн)	84,2	83	98
Котама фуаш (млн.)	62,9	48,5	77

1988 шера январаца-августаца нийсдича хIара шура луча Iаттагара 43 кг кIезигагIа шура яьккхай. Шура яккхара юкъера боарам лохбаьб Грозненски района боахамаша — 104 кг, Гудермесски — 70 кг, Малгобекски — 363 кг, Урус-Мартановски — 197 кг, Шалински — 225 кг.

Шура яккхара юкъарча боарама 9,7 процент бахача нахагара хьайнйю.

Паччахьалкхен доахани коа тIара оалхазараши дIачудалара шера план, бархI бетта 54 процент мара кхоачашъяьяц, шура — 67 процент.

РЕСПУБЛИКА РАЙОНАШКА ГIОЛЛА ХЬАЙБАЙ ПРОДУКЦИ ЯККХАРИ ЭЦАРИ

	1989 шера январь-август процентащца 1988 шера январаца-августаца нийсбича			
	Хьадаьр			Ийцар
	дулх	шура	доахани коа тIара оалхазараши	шура
Ачхой-Мартановски	150	105	111	100,2
Веденски	122	89	—	—
Грозненски	139	95	146	97
Гудермесски	2,5-зза	100,2	2,2-зза	100,3
Малгобекски	113	97	85	98
Надтеречни	105	105	149	105
Назрановски	97	109	99,6	102
Наурски	130	96	152	91
Ножай-Юртовски	2,1-зза	66	116	73
Сунженски	122	95	127	97
Урус-Мартановски	90	92	100,4	95
Шалински	87	92	—	—
Шатоевски	143	112	123	102
Шелковски	140	107	126	105

Статистика республикански управлени.

Оарц дала!

ЙIаьха гота

— ХьажкIаш хьалкхерал аттагIа дац уж лорар, — йоахар Хамбулатов Бориса, Ножай-Юртовски района «Даймохк» яхача колхоза арендатора. — Дукха ха яц аз кхайна йисте мангал тохаш ваьллача сагаца гIар яь. Водар-воагIар юхасоц укхаза. Цхьабараш наькъа йистошкара буц хьакха болалу. Сона сенах хов уж къуй ба е бац. ДукхагIболча наха хац гибридни хьажкIаш дIае мара пайдана йоацилга, цудухьа катоха кийча хул уж.

Хамбулатов Борисен цун вошас Хьасанен арендагIа лелае дIанйцар 30 гектар гибридни хьажкIаш. БIаьсти а аьхки а бIу ца къожабеш къахьийгар цар, дика хьуврь къам хьалкхебир. ХIанз хьатIаэттай из чуэца беза ха.

Лоаллахарча боахамера техника а яьккха, хьажкIаш чуэца болабелар арендатораш. Хьекхар хьалхара кхойнь гектар. ХIаране тIара 25—27 центнер хьажкIаш йоалар, план 10 центнер йолаш. Цхьабакъда, гаьна-планзар Хьасанен Борисен дегагIоз: болх соцабе безаш хилар. Бахьан — гIадамаш дIакхахьа машинаш яц.

— Доакъар доаде лац тхона, — йоах Руслана. — Цул совгIа, арендни договора тIа белгалдаьккхад, гIадамаш колхозага дохка дезаш да, аьнна. Цхьаккха деце а, тоннах ворхI сом гаргга ахча ма лой царех. Мишта доадергда беркат?

Сецай комбайн, хIама ца деш бIарзбенна хьувз нах, шоаш дIадоладьча гIулакхах тешам байнаб арендаторий, паргIато я социалистически доалахьенна тIакховда ловрашта. Дикка дIаоарцагIбаьлча цхьан дийнахьа хьаде йиш йолча хIамах «ЙIаьха гота» хиннай. Малав гIулакх цхьан кога тIа данкха дезар?

М. ЭРЗИЕВ.

Кхоана — хьун болхлочун Ди

Станочница-хьехамча

Шоай декхараш массаза цIена кхоачашдеш, социалистически яхье хадданза хьалха латташ бола мебельникаш кIезига бац Нохч-ГIалгIай «Терек» яхача производственни мебельно-дахчан хIамаш еча объединенена чуйоагIача шюллагIча мебельни фабрика коллективе. Цар цIераш йоахача хана эггара хьалхарчарца хьоахаю предприяте кулгалхоша Астамирова Залпа Алиевна. Массане а дика тешал ду цунна.

ЦIаьхха нийсденна хIама дац Астамирова Залпас мебельщика говзал караерзаяр. Из бархIлагIча классе дешаш йолча хана укхаза къахьегаш яр цун нана Астамирова Алпатун йоккхагIйола йиша Тамарен. Шоай професси чIоагIа дукха езаш болча цар каст-каста цIагIа дувцаф шоай балхах лаьца, доахача производственни толамех. Уж болча каст-каста хьоашалгIа яхача берашха кхувш йоагIача нохчий йоIа чIоагIа езаелар мебельщикий говзал. Долче, бархI класс чакхъяьккхачул тIехьагIа Iенне а Iе ца тугаш, ший наьнеи йишийи къахьегама никъ каралаьцар Залпас. Тахан ший балхах доккхал деш а я.

Къахьегама ветеранашца, наьнацеи йишийцеи хадданза дагаювлача цо лоацача хана караерзайир станочница говзал. Массехк бутт балалехьа ший сменни заданеш даим тIехкхоачашъеш, хадданза яхье хьалхалаттарашта юкъе йолаш болх бе йолаелар из. Станочница йолаш смежни говзал а караерзайир цо. Из чIоагIа накъаяьлар Залпайна а из къахьегаш йолча цеха коллективана а. Масала, цхьан дийнахьа шлифовальни участкера болхлой кIезига хиларах, соцабе безача эттабар цеха ерригача коллектива болх. Цхьаккха дича а нийсдалийта йиш йолаш гIулакх дацар из. Цудухьа Астамирова Залпа, станочни участкера шлифовщица болх ховш йола массехк саг а яьккха, цига новкъостал де яха къахьегаш хилар. Цеха мебельщикий балха тIа цхьаккха тайпа хьовзам хиланзар. Уж санна дола дика гIулакхаш каст-каста чакхдоах цар.

Ше цига балха эттачул тIехьагIа сайрийнарча школе деша а дешаш итт класс чакхъяьккхар Залпа Алиевнас. Цунца цхьана тIа-тIа ший балха говзал кIоаргагIа йовза гIерташ, хьинар кхо ца деш къахьегар цо. Долче, тIехдика кхийттар каралаьцача профессех.

ШоллагIча цехе моллагIа дIадоладеча кердачун инициатор а хиле дIаоттачарех я Залпа. Массехк шу хьалха из юкъейоагIа Абдулаева Манжа керте латта коллектив бригадни подрядагIа къахьега йолаялар ловш бар фабрика кулгалхой. Из гIулакх эггара хьалха хьаллаьцар З. Астамировас. Цкъа санна массехказа беседа хилар цун бригадерча мебельщикашца кердачунах лаьца. Бухсоццаш балха тIа хьахулачунга хьежжа алапии ахчан премеши хургхиларах дIаккхетабир берригаш а. Уж дIаекъар а цар шоай кара хилар дIахайтар цо царна, хIана аьлча, алапи а ахчан премеш а хьежаю бригадни совето хIаране къахьегаме лоацача даькъа коэффициентага хьежжа. Цунца лакхбелар болхлой материальни безам, чIоагIъелар къахьегамеи производственнии дисциплина, лакхъелар къахьегама овсарле, дукхагIа хилар нийдеш дола алапеш. ХIанз цу методагIа къахьегара даькъе йоккха опыт а йолаш, камаьрша из кхыча бригадашта дIа а луш болх беш я станочникий коллектив.

Фабрике хьадеча букъбеттача гIандашта мел эша маьженаш, цу бригада мебельщикаша обработка еш чакхйоалаш я. Долче, дукхагIча даькъе цун балхах тийша да боаггIача боарамагIа фабрика бIарччача коллектива болх дIабахар а. Цхьабакъда, шоай бехкагIа цIаккха хьовзам хилийтабац цар кхыча участкай коллективай балха тIа. Шоашка гIолла чакхйоала оатхалаш дикеи тIехдикеи мара а ца хулийташ, хIара сменагIа нормаш 125—130 процент кхоачашъю цар. Цун керттердар да бригадира Манжас, профкома члена Залпас шоай мебельщикий къахьегами царна юкъера социалистически яхьен кхетамца вIаштIехьъяккхар, балха ханахи производственни мощностехи бизза пайда ийбайтар.

Станочница йолаш З. Астамировас цига къахьега 14 шу доалаш латт. Цу шерашка цо кийчъяь гIандий маьженаш чот яь варгвоацаш дукха я. Из иштта хилара тешал деш цхьа масал доаладергда вай: цхьан смена нормагIа 600 оатхала-маьжена обработка е езаш я из. Цхьабакъда, цо цхьаккха смена дIаяхийтац 900—1200 маьженна обработка ца еш, долче, хIара сменагIа цаIи ахи е ши норма кхоачашъю цо.

— Цехерча фрезерни станокех цхьаккха яц Залпайна шаьрра болх бе ца ховш, — аьлар станочница Мадалова Хьавас. Нагахьа санна, моллагIа станок еха моттиг а нийсъенна, слесарь - наладчик воацаш моттиг нийсъелча цхьаккха хьовзам хилийтац цо балха тIа: Слесара-наладчика метта дIа а этте, сиха Залпас станокаш тоаеш дукха моттигаш нийсъеннай. Цудухьа оал цунах мебельщикаша тха профессионал, аьле.

Ший балха тIа доккхий толамаш доахаш хиларах а цунах Iалаьмате дика кхеташ хиларах а кхоачамбаь Iечарех яц З. Астамирова. Цо ший опыт, дикагIйола балха методаш дог раьза долаш дIайовзийташ хьалкхебаь станочницаш дукха ба укхаза. Царех ба хIанз укхаза тIехдика производственникаш а лоархIаш, даим социалистически яхье хьалха латташ бола станочницаш Сатубалова Лариса, Мадалова Хьава, Сатуева Зулихан, Юсупова Камета, кхыбараш. Царех доккхал ду кагирхой хьехамча Залпа Алиевнас.

Хьаьнала къахьегаш цо хьабена никъ бIаьха беце а, сийдолаш хилара тешал деш дукха сийлен грамоташ, ахчан премеш, маьхера совгIаташ тийннад цунна. Ший къахьегама никъ иштта сий лакха лоаттадеш дIахо бахьа а низ кхоачалба цун.

Б. КОСТОЕВ.

СУРТА ТIА: станочница З. Астамирова.

Н. КОБИАШВИЛЕ сурт.

ДЕРРИГА НИЗАШ ОАРЦАГIДАХА

Тхона программа хиннай цу дешаех

Укх деношка КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лаккхехьарча Совета Председатела М. С. Горбачева Центральни телевидене гIолла къамаьл деш чIоагIа уйла тIаяхийта ладийгIар аз цунга. Цо белгалдаьккхар вай мехка перестройка чакхйоаккхача Iалаьмате дукха халонаш, проблемаш, духьаленаш нийслулга. ХIаьта а цо аьлар: «дикагIча оагIорахьа хувцамаш делга тешал деш да укх тIеххьарча хана обществе дисциплинах, порядках, боахам во лелабарах чIоагIа ира дувцаш хилар. Дерригача дег тIара хьал а лоацаш, са ала безам ба: вай ла йиш яц массе моттигашка нийслуш дола паччахьалкхен, къахьегама, технологически дисциплина телхаяр, предприятешта, республикашта, краяшта, областашта юкъера договорни декхараш кхоачаш ца дар».

Цу даькъе транспортникех лаьца а дика аьлар цо: «вай ла йиш йолаш дац транспорте кхоачамбоацараш хиларах халкъа боахаме халонаш хилар».

Юкъарчал доацаш тхона доагIаш дола уж дешаш тха комбината берригача транспортникашта дег чу а дувшаш, тхона балха тIа йола программа а хинна дIаэттар. Оаха дика кхетаду транспорта болх овлангара дена эргабаьккха тоа а беш, цига нийслуш дола кхоачамбоацараш цIендаь дIадаха дезилга. Цу лостамагIа мугIарерча водителашкара кулгалхошка кхаччалца бараш шоай хьинар кхо ца деш къахьегаш ба. Оаха дика кхетаду массане а дика къахьегарга хьежжа мара вай вахар а тоалургдоацилга. Цудухьа шоаш укх шера тIаийца декхараш дикка тIехкхоачашдеш хьабоагIа комбината транспортникаш.

Къаьстта дика къахьегаш, шоай декхараш цIена кхоачашдеш йола коллективаш кIезига яц тха комбинате. Царех я Талхигов Ахьмад, Дацаев Йоакъап керте латтача звеной коллективаш.

М. ТАТРИЕВ, Грозненски автокомбината директор.

Вай хьадаьр воашта хургда

ЧIоагIа уйла яйташ къамаьл дар укх деношка КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лаккхехьарча Совета Председатела М. С. Горбачева Центральни телевидене гIолла даьр.

Перестройка йхац, заводаш болх ца беш юхасецае, забастовкаш е, къамашта юкъера бартт эгIабе. Цу деригне вай дIадоладаь гIулакх юхатет, паччахьалкхенна хьалхашка чоалхане хаттараш увттаду.

Ховш да тахан вайна дукха хIама эшалга, бюрократически аппарато ший бера дIахецац цхьан хана бе яьхка урхаш. Цунна деза ший гIанд оага ца дар, сеца лаьттача хана санна тахан а ший вахар дIадахьар. Цулухьа кхетадеш да нах эгIазбахар. Тхьовра перестройка йолалуча хана хургда яьха дукха хIамаш доацаш да. ХIаьта дицде дезац уж хилийтара хIаране ше-ше волча дика къахьега дезалга, перестройкана гIо де дезалга. Иштта мара вIаштIехьдаргдац вай вахар хувца, тахан вай ювцаш йола кхоане гаргайоалае.

Вай хьадаьр — вай хургда. Бакъда, укхаза хаттар отт. Мишта хьаду вай воаш хьадеш дар? Цунга хьежжа хургда вай вахар. ХIаьта из цхьанне а дицде йиш яц.

М. АХИЛЬГОВ, НГIАССР Гостелерадиовещане редактор.

IИЛМАН-ПРАКТИЧЕСКИ КОНФЕРЕНЦИ

Селхан КПСС Нохч-ГIалгIай обкома политически просвещене ЦIагIа хилар «ХIанзарча хьалашкара КПСС къаман - меттай политикеи НГIАССР-е из чакхъяккхара актуальни проблемаши» яха республикански Iилман-практически конференци. Цига дакъа лоацаш бар Нохч-ГIалгIайчен партийни, советски органий, творчески союзийи общественностеи викалаш, халкъа дешареи дуккхача наха йолча информаце средстваши болхлой.

Конференци хьа а йийллар, лоацца къамаьл а дир исторе, экономика, социологе, филологе Нохч-ГIалгIай Iилман-тохкама института директора А. А. Манкиева. Цул тIехьагIа КПСС Нохч - ГIалгIай обкома хьалхарча секретара Д. Г. Завгаева конференце темах яьча докладага ладийгIар гулбеннараша.

Ораторо теркам тIабахийта дийцар нохчийи гIалгIайи метташ Iомадеча даькъе эттача ирача проблемех, уж леладара сфераш геттара кIезигьяларах, республике дахача кхыча къамий викалаша вайнаьха метташ Iомадар чIоагIа лоархIаме, хиларах.

Мишта шеръергья нохчийи гIалгIайи метташ леладара сфераш, эрсий мотт лелабара доазонаш готт а ца деш? Из дош да Iилманхоша, хьехархоша, общественносто тахка дезаш. Д. Г. Завгаева цу хьакъехьа республике делерхIачох дийцар. Масала, хьалъергья къаман драматически тетрашта а краеведчески музейна а лаьрхIа зданеш. «Даймохк» яха литературно - художественни журналаш арахеца доладергда гIалгIайи нохчийи меттала, кхыдола лоархIаме гIулакхаш дергда.

Пренешка къамаьлаш дир ЧИГУ эрсий метта, вайнаьха филологе, общи языкознане кафедрай доценташа, филологически Iилмай кандидаташа М. И. Халидова, З. Х. Хамидовас, Р.-Р. А.-К. Гусейнова, РСФСР МНО ЧИФНИИИНШ заведующе декхараш кхоачашдеш волча А. М. Арсанукаева, Грозненски педучилища хьехархочо З. Д. Джамалханова, НГIАССР йоазонхой союза председатела Ш. А. Арсанукаева, РСФСР заслуженни артиста М. А. Дудаева, республика халкъа образоване министра С. М. Мовтаева, кхычар.

КПСС обкоме

Укх шера 12 сентябре хиннача КПСС обкома бюро заседане хьежар 1980 шера 9 августе «Правда» тIа араяьннача «Канцелярски тохкам» яхача статьяга. Газето яздаьр бакъдолга теркал а деш, стихийни хатаро даьр дIадаккхара тIаерзаяь дукха а проблемаш йийцар бюрос ший заседане. Из дош ира а поинципиальни а хьисапе дувцаро хьахьекхар, тайп-тайпара рангаш йола гIулакхера нах хIама бе-баш-ха ца хеташ, бехктокхам боацаш хилар, царна лерттIа гIулакх вIаштIехьдаккха ца хар токхамо зенаш даьча дукхагIболча наха хьалха Iеткъалга а ханз Iаткъаш долга а. ЦIенхаштта бехкаш даьхар НГIАССР Министрий Совета председатель М. А. Керимов керте латтача паччахьалкхен комиссе адресагIа. Кхычахьа баха хьабаьхкача наха новкъостал дари цу гIулакха тIахьожам лоаттабари Iалашдаьдац цо. Цу хьале парте горкомий, райкомий министерствайи ведомствайи дуккхача кулгалхоша, бехктокхамерча болхлоша наьха хьашташ, мадарра аьлча, теркал ца деш дитад, дешаш доаггIача тайпара а сихха а къестадаьдац, парте обкома цу хьакъехьара соцамаш биззача боараме кхоачашдаьдац. Цу балха тIа цIенхаштта кхоачамбоацараши гIалаташи хилар хьагойташ дола дукха масалаш доаладир бюро заседане. Цул совгIа, наьха йоакхо ярах лаьца хоза къамаьлаш а дувцаш, цхьаболча кулгалхоша шоай гIулакха тIарча положенех пайда ийцаб.

Ножай-Юртовски районе хатар хиннарий спискаш оттаеча, финансовии материальнии ресурсаш дIа-хьа екъача закон гIожа телхадар гучадаьккхад Нохч - ГIалгIай АССР прокуратурас. Цабоаг Iаш юкъебихьаб цу спискашта районни органий гIулакхаш тIара нах, цар гаргара бараш, цар дезалаш. Царех дукхагIчар райисполкома ходатайствах цIеноши хьалдара лаьрхIа лаьтташ дIанийцад, хIанз льготни хьисапе ссудаш эца кийчлуш ба уж. Цу ханна, геологаша даьча тохкамаша хьахьекха ма хиллара, Эникали яхача юрта зенаш хиннад 101 дезала, хIаьта ссудаш далара царех 27 дезал мара юкъебихьабац. Уж факташ йовзаш хиннай райисполкоме а цун преседатела А. А. Кудусовна а, уж дIаязъяь хиннай общественни комиссе оттаьча акта тIа а, цхьабакъда, района кулгалхоша теркалъяьяц уж.

Наьха хьаштий моттигашка йоакхо ца яр бахьан долаш, бIаьш дезал геттара воча хьале эйттаб, шийла ха хьатIакхачале цIеноши хьалдаь дахарах шек баьннаб уж. Цар шеко кIал кIийле йолаш я, хIана аьлча, цIеноши хьалдара лаьтташ хIанз а дIадийкъа даьннадац, аханел дукхагIболча хатар хиннача нахага ссудаш дIакхаьчадац, массанена дIаеннаяц единовременни пособеш; мела къестаду страховка дIаялара дешаш. ЦIеноши хьалдеш болчарна чIоагIа тоъаш яц тайп-тайпара материалаш, баха хьабаьхкача наха лаьрхIа фусамаш хьалъяра заданеш кхоачашийц подрядни организацешеи промпредприятешеи. Керда хьахиннача наха бахача моттигашка геттара мела лел школаш, хIаьта иштта тайп-тайпара инженерни коммуникацеш, унахцIенон, торговлен, бытовой Iалашо яра объекташ хьалъелга.

Уж а кхыдола а кхоачамбоацараш нийсдалийтарах бюро заседане чIоагIа критика йир Нохч-ГIалгIай АССР Министрий Совета председатела заместитела К. С. Салтахановна, СССР Сбербанка республикански управлене начальника Р. Х. Темирхановна, Гудермесски горисполкома председатела Х. С.-С. Садыковна.

Стихийни хатаро даьр дIаданккхара йолча паччахьалкхен комиссегара парте обкомага бюрос хьадийхар «Канцелярски токхам» яхача статья тIа а КПСС обкома цу хьакъехьарча соцамаш тIа а белгалдаь кхоачамбоацараш махулла сихагIа дIадоахилга.

Хатар хиннача наха новкъостал деча цIенхаштта кхоачамбоацараш нийсдалийтарах, спискаш оттаеча, цIеноши хьалдара лаьтташ къоастадеча, единовременни пособеши ссудаши луча закон гIожа телхадарахи уж гIулакхаш гаьна дахарахи КПСС члена, Ножай-Юртовски райисполкома председатела А. А. Кудусовна, учетни карточка тIа дIа а язъеш, строги выговор яьй. Халкъа депутатий районни Совета сессе хьажа оттадаьд из исполкома председатела гIулакха тIа витара е мукъавалийтара дош. КПСС Ножай-Юртовски райкома хьалхарча секретара Х. Г. Бибулатовна бехк бара дош къоастадергда из лазарах вийрзачул тIехьагIа.

Хатар хиннача наха цIеноши хьалдара лаьтташ къоастадеча, царна новкъостал деча, социально-бытовой хьалаш хьадеча мелал гойтарах, уж гIулакхаш гаьнадарах цIенхаштта бехк бе боатIар КПСС члена, Гудермесски горисполкома председатела Х. С.-С. Садыковна. Цхьабакъда, из цу гIулакха тIа вола дукха ха йоацалга теркал а деш, парте обкома бюрос предупреждени яь витав из. Иштта цIенхаштта бехк баьккхаб К. С. Салтахановнеи Р. Х. Темирхановнеи, наьха хьашташ кхоачашлара гIулакх овлангара дена хувца дезалга дIахайтаз царга.

КПСС Ножай-Юртовски райкома (И. Л. Шлыков), КПСС Гудермесски горкома (А. В. Хадзарагов) хьалхадаьккхад, гуччахьа, общественность юкъе а озаш, хатар хиннарий спискашка хьажа, баха хьабаьхкача наха финансовии материальнии ресурсаш луча нийсденна гIалаташи зуламаши дIадаха, аьнна.

КПСС члена • НГIАССР прокурора хьалхарча заместитела В. И. Морозовна тIадиллад, ерригача районашка баха хьабаьхкача наха цIеноши хьалдара лаьтташ луча, финансови средстваши гIишлон материалаши екъача закон телхадьдац е телхадаьд хьожаш бокъонца тохкам бе. Шерра дIадовзийта общественноста порядок оттаеши гIулакха тIарча наьха Iоткъамах хатар хиннарий бокъонаш лораечеи правоохранительни органаша даьр.

НГIАССР Министрий Совето, йоагI-йоагIа министерстваши ведомстваши юкъе а йоалаеш, тIехьа ца доахаш чакхдаккха деза единовременни пособеш, ссудаш, страховка дIаялар. Централизованни хьисапе вIаштIехьдаккха деза нах баха хайшача моттигашка кирпишк, цемент, хьу, кхыйола материалаш дIакхахьа, цIеноши хьалдерашта уж эца а царна оформлени яра а махулла дикагIйола хьалаш Iалаш а деш. Министерствайи ведомствайи, халкъа депутатий Советий исполкомий кулгалхошка - коммунисташка бюрос дIахайтар, хатар хиннача наха дIадоагIар тIехьатеттара хIара факт бахьан долаш царна бехк берггболга.

Хаьдда порученеш еннай иштта парте горкомашта, райкомашта, горрайисполкомашта, кхыча органашта. Уж тIаерзаяь я ханнахьа а биззача боараме а стихийни хатаро даьр дIадаккхара лаьрхIа йола еррига мероприятеш кхоачашъяра, наха юкъе организаторски, массово-политически, кхетам балара болх чIоагIбара, шоай хьашташ кхоачашдечеи, шоашта новкъостал дечеи, тIанйица решенеш чакхъяхара общественни тIахьожам лоаттабечеи парте, паччахьалкхено дечун мах наха бовзаргболаш.

Парте обкома бюрос йийцар дIахо йодача хана люцерна ги дукхагIа даккхара а а республикерча колхозашеи совхозашеи паччахьалкхенга из дукхагIа дохкара а тIаберзабаь КПСС обкомеи НГIАССР Министрий Советеи соцам кхоачашбеча балхах йола. КПСС члена, НГIАССР Министрий Совета председатела хьалхарча заместитела А. И. Воронкина отчет.

А. И. Воронкина балха тIа дола цхьацца дикадараш теркал а дaь, бюрос белгалдаьккхар, люцерна ги даккхара а дохкара а тIаерзаяь программа кхоачашъеча системность хилари гIулакх хаьдда чакхдаккхари цо Iалаш ца даьлга. Цо дерргIа а кIоаргга а къестадац цу даькъера эффективность лакхъяра дешаш. Из керте латта службаш низаш кхотаду а балха лостам тела а центр хинна дIаэттаяц, боахамашта кхоачам хиллал новкъостал дац цар. Нах боахам лелабара кердача формашка, арендни гIулакхашка бовлача, формализм я. Бизза теркам тIабахийтац дикагIйола опыт дIайоаржаяра.

Из бахьан долаш дуккха а де лаьрхIараш кхоачаш ца деш дус. Кхоачашдаьдац люцерна биологически масса ардара эшаш йола комплексни пункташ хьалъяра декхар, еррига а 63 процент мара кхоачашъяьяц хий диллара системана реконструкци яра оттаяь задани. Боахамашка тоъаш дац нокхарий, баьцовгIаш лораяра эша средстваш, люцерна ги даккхара технологи телхаю. Из паччахьалкхенга дохкара планаш кхоачашйиц.

Парте обкома бюрос КПСС член А. И. Воронкин декхарийла ваьв белгалдаьха кхоачамбоацараш дIадахара де дезараш чакхдаха. Коммунисташта — НГIАССР Министрий Совета кулгалхошта тIадиллад кхойтталагIча пятилетке из дакъа дегIадоаладара тIаерзаяь программа кийчъяр. ЙоагIгIаш йола порученеш еннай КПСС горкомашта, райкомашта, республика агропромышленни объединене кулгалхошта.

КПСС обкома бюро заседане дийцар социалистически доалахьеи тIакхувдалга, кхааш ийделга, базар елга дIадаккхара даькъе республика партийни, паччахьалкхен, правоохранительни, боахама органаша беча балхах, иштта хьежаб кхыдолча дешашка а.

ХАЛКЪА ЛОIАМ: нийсхо меттаоттае еза

ГIАЛГIАЙ ХАЛКЪА ШОЛЛАГIЧА СЪЕЗДЕРА

Оаха хьалхагIа хоам ма барра, 9—10 сентябре Грозне хилар гIалгIай халкъа ШоллагIа съезд. «ХIанзарча хьалашкара парте къаман политика» яхача КПСС платформа проектага хьежжа гIалгIай халкъа социально-политически хьалах» доклад йир Б. У. Костоева — гIалгIай халкъа ШоллагIа съезд гулъяра а чакхъяккхара а йолча оргкомитета члена.

ГIалгIай халкъа историе чухь хиннай саггота декхараш къестаду съездаш. Цхьабакъда, царна юкъе а белгалйоал 1919 шера 4 феврале Мочкъий-Юрта хинна революционни гIалгIай халкъа ЦхьоалагIа съезд. Цо, С. Орджоникидзе еннача предложенегIа, хьакхайкадир ший лоIаме йола Горски Советски Республика хьаяр. Цу республикана чуйоагIаш яр гIалгIай автономи а.

Дерригача халкъо дакъа лацарга а демократически бокъонаш цхьатарра хиларга а диллача алхха гIалгIай хинна Iац ШоллагIа съезд, из я ГIалгIайчен дерригача халкъий а съезд, хIана аьлча, укхаза ба исторически хьахиннача ГIалгIайчен доазон тIа дахача дерригаш хIана дац, аьннача къамех бола делегаташ.

ХIана гулъеннай ер съезд? Перестройка революционни хано, гласноста а демократизаце а логикас дIадех къамашта юкъера гIулакхаш бIарччача мехка санна, къаьст-къаьстача регионашка а гуччахьен хьаддан дувцилга. Из динза даргдоацилга къаьгга хьахьекхар Алма-Ате, Нагорни Карабахе, Новый Узене, Грузе, Абхазе, кхыча моттигашка хиннача тоам боацача а нийрчача а хIамаша. Уж Iеткъар вай арахьарча бувзамашта, цар новкъарле ю советски обществана перестройка яра кIоарггача процессашта. Цунца дувзаденна Iалаьмате боккхача лоархIаме я «ХIанзарча хьалашкара парте къаман политика» яха КПСС платформа проект. Ленин кхелхачул тIехьагIа дерригача халкъага дувцийта Коммунистически парте духхьаша арадаьккхача цу документа тIа ма аллара, «...В. И. Ленин кхелхачул тIехьагIа дIайолаенна общественни дегIаахара деформацеш Iеткъар къамашта юкъерча гIулакхашта а».

Тахан геттара ира латт къамашта юкъера гIулакхаш, уж цу хьал тIа кхаьчад дуккхача халкъий этносий истори Сталина а цунна гонахьарча гIозаро а теркал ца деш дитарах.

Геттара нийса аьннад КПСС платформа проекта тIа: «Къаман проблемаш иръяьча цIенхашттача бахьанех цаI дар дуккхача наха репрессеш яр, шоаш даим даьхача моттигашкара ара а даьха, бIарчча халкъаш кхыча республикашкеи регионашкеи Iолахийтар къаьстта а долаш. Из ди тIакхаьчар гIалмакхошта, къоарашошта, балкарцашта, нохчашта, гIалгIашта, крымски татарашта, туркашта - месхетинцашта, немцашта, корейцашта, грекашта, курдашта. Даь бахьан а доацаш националисташ ба яхаш, бехкаш дора, са даккха битацар республикай дуккха партийни паччахьалкхени болхлой, къаман интеллигенце викалаш».

Къаман деша даькъера вIашдухьаленаш дIаяха йиш яц паччахьалкхен-правовой проблемаш къоаста ца йича, цудухьа КПСС платформа проекта тIа нийса аьннад «МоллагIча тайпара йийхка а къаман белгалонегIа наьха бокъонаш ехкилга де йиш йоаца, советски пачачахьалкхен принципашта духьала дола хIама санна лархIа деза».

Кхетадеш ма хиллара, вай хана къамашта юкъера гIулакхаш дегIакхувлара еррига оагIош чулоацалургьяц КПСС платформа проектана. ХIаьта а, тхона хетачох, йоахар ораторашa, цIенхашттa теркал ца еш йита ягIац геттара ира латта ер проблема: бIарччача халкъашта репрессеш ярах юхедисар дIа мишта доаккхаргда? Цул совгIа, репрессеш яь хиннача дерригача халкъий бокъонаш, хIаьта цар автономеш хIанз а юхаметтаоттаярах ала доаггIар аьннадац.

Цунца дувзаденна чIоаггIа уйла а еш хьажа деза вай дувцача документа тIарча укх моттигага: «Де мел доагIар долда Нагорно-Карабахски автономни области, крымски татарий, Поволжья немций, греккий, курдий, корейций, туркий-месхетинций, кхычар проблемаш къоастаяра».

Къамашта юкъерча гIулакхашка диллача принципиально бе-бе дола ши хIама да укхаза вIашиэдаь. Цкъадале, Нагорни Карабахера эрмалой цхьаннахьа Iобахьийта хиннабац, хIаьта шоай къаман пачхаьалкхел йолаш а ба. ШозлагI-дале, Нагорни Карабаха проблемага хьажа йиш яц репрессеш яьча халкъий проблемашка санна. Къамашта юкъерча гIулакхашка диллача бе-бе хIамаш да уж. Цудухьа КПСС платформа проекта тIа «туркий-месхетинций» яхача дешашта тIеххьа «гIалгIай», аьнна, дош IотIатехача нийса хургда. ХIана аьлча, гIалгIашкара таханара хьал теркал а ца деш къаман дош дувцари къоастадари дизза хургдац, из перестройкаца тарлуш а хургдац.

КПСС платформа проекта тIа оттаяьча рекомендацешка хьежжа гIалгIай дешага а Къулбаседа-Кавказски регионе эттача политически хьалага а хьажа деза йоахар съезда делегаташеи хьаьшашеи. Таханара хьал цIаьхха хьахинна дац. Шоай дай баьхача лаьттан тIара гIалгIай арабахара процесс XVIII-ча бIаьшерене дIайолаьйй царизмо. Сталина а цун гIозаро а царна тIаоттадаьр цул а чIоагIагIа, цул а къизагIа хилар. В. И. Ленин кхелхачул тIехьагIа бIарчча халкъаш хIалакде волавелар Сталин. Из деча хана цхьаккха хIама къердацар цо.

1925 шера гIалгIай автономена духхьашха качвера Сталин. ГIалгIай автономни области учрежденеш Владикавказера ара а яьха, город Къулбаседа - ХIирийчена дIаелар. Ховш махиллара, Советски Iаьдала хьалхарча шерашка ГIалгIай а Къулбаседа - ХIирий а автономни образованей центр яр город Владикавказ. Цунца цхьана из город административно ший лоIамагIа яр, лакхе вай йийша ши область санна, Къулбаседа - Кавказски крайисполкома караяр из. Долче, цунна лоал деш вар кхо да: ГIалгIай автономни область, Къулбаседа-ХIирий автономни область, Къулбаседа - Кавказски крайисполком. Дикъ шера иштта лаьттар гIулакх, цунна цхьаккха духьала а воацаш.

1928 шера Сталина деннача амарагIа, А. А. Андреев керте лаьттача РКП(б) Къулбаседа - Кавказски краевой комитето соцам тIайийпар город Владикавказ Къулбаседа - ХIирий автономни областа дIаялара а ГIалгIай автономни областа центр Назране дIаяхьара а хьакъехьа. ГIалгIай обкоми облисполкоми цу гIулакха чIоаггIа духьала ялар а гIалгIаша М. И. Калинингa, С. М. Кировга, Г. К. Орджоникидзега дуккха каьхаташ, жалобаш кхахьийтар а бахьанце нийса йоапа из решени дIаьккхар Советски правительствас.

ГIалгIай автономена Сталина шоллагIа хIама тохар дар из. Цхьабакъда, цу тIа сацанзар «дерригача халкъий баьчча». 1933 шера ГIалгIайи Нохчийи автономни областаш вIашагIа а теха, г. Грозне центр а йолаш, Нохч-ГIалгIай автономни область хьаяра хьакъехьа соцам ВКП(б) ЦК-ас тIайийцачул тIехьагIа, къоастадир гор. Орджоникидзех дола дош. Городах Орджоникидзех (1930 шера ВКП(б) ГIалгIай обкома а облисполкома а инициативагIа из цIи тиллаяр гор. Владикавказах) Къулбаседа-ХIирий автономни областа центр хилар. ХIаьта 1934 шера январе Нохчийи ГIалгIайи автономни областаш вIашагI а теха, «цхьан къамах болча наьха» республика хьаю, аьнна, Нохч-ГIалгIай автономни область хьайир. Цу политически тийшача балха духьала хинна ВКП(б) ГIалгIай обкома хьалхара секретарь Зязиков Идрис, хьалхагIа балха тIара дIа а ваьккха, хIалаквир Сталина. ХIанз а ховш дац цун каша малагIа да.

1934 шера хир хьадар гIалгIай халкъа автономе, Сталина лоIамагIа географически карта тIара цIенъяь дIаяьккхар из. ГIалгIай пачхаьалкхел дIаяккхара процесс чакхъяьлар уж а нохчий а Казахстанеи Киргизеи Iобахьийтарца.

ДIахо докладчика дийцар из тийша болх Сталина а цун гIозаро а мишта вIаштIехьбаьккхаб, мишта чакхбаьккхаб. Масала, 1943 шера март бетта Берес указани енна хиннай Сийлахь-боккхача Даймехка тIема фронташка фашисташта духьала латаш хиннача нохчаштеи гIалгIаштеи тIема совгIаташ ма телалда, тIема званеш ма телийла, аьнна. Цу хана денз хийцца болх бе йолаеннай къизача репрессей машина.

1946 шера 25 июне (нохчийи гIалгIайи Iобахьийта ши шуи бикъ бутти баьнначул тIехьагIа) РСФСР Лакхехьарча Совета заседане (ворхIлагIа сесси) тIайийцад «Нохч-ГIалгIай АССР дIаяккхарах а Крымски АССР-ах Крымски область хьаярах а дола» Закон. Цу тIа, кхетадеш ма хиллара, дош аьннадац репрессеш яьча кхыча а халкъий санна, Iобахьийтача нохчехи гIалгIаехи моцалах, шелалах, лазарех мел миссел нах байнаб. Иштта хьоахадаьдац 1944 шера феврале Бере болхлоша тIаккхача хала долча лоаман юрташка баьха нах цаI ца вуташ боабар. Бере йовсараша цу тайпара къиза туржаI оттадаьд Хайбах а Хима а яхача нохчий, ТIаргим а Хамхи а яхача гIалгIай юрташка.

Цул тIехьагIа доашхаш дийцар города Орджоникидзе проблемах. Укх тIеххьарча итташ шерашка хIирий историкаша хьакхеллад город Орджоникидзе а Пригородни район а уллача моттиге хIирий даим яхар санна хIана баьхабац, ала гIертара хетадаь бIарчча литература. ХIаьта бакъдар сенах латт аьлча, из латт гIалгIай Къулбаседа Кавказе массаза баьха хиларахи хIирий тIехьагIа хьатIабаьхка хиларахи, йоахар съезде, из тезис бакъъеш дуккха исторически масалаш а кхувлаш.

ХIаьта городах Орджоникидзех аьлча, из хьалъяьй Зовра-ков яха гIалгIай юрт хиннача. Из иштта хиларах дуккхача гIорбаьннача Iилманхой тешалаш доаладир докладчика.

Ше хьалйича денз гIалгIай халкъа административни, торгово-экономически, духовни центр хиннай Владикавказ. Цудухьа 1810 шера Россеца оттадаьча договора тIа гIалгIаша дош деннад «Россеца моастагIал долча нахах Владикавказ а Военно-Грузински никъ а лорабе». Цудухьа гIалгIаша Владикавказа тIакхачийтабац Шамала бIу, цул тIехьагIа из лораяьй кхыча Кавказски племенашка дIа ца лоацийташ. 1918—1919 шерашка белогвардейцех IоцIенъяьй. Долче, город Орджоникидзе гIалгIашта алхха географически маIан дола хIама хина Iац. Цу городаца ювзаенна я гIалгIай халкъа просветителий, большевикий - революционерий цIераш. Цига хьа-а хиннад, чIоагI а деннад гIалгIай литературеи искусствои, экономика, истори, просвещени, цу городаца а Пригородни районаца а ювзаенна я ГIалгIайчене мел хинна революционни событеш.

Массанена дика хов, Тийрка тIа а бIарчча хьайийцача Къулбаседа Кавказе а Советски Iаьдал оттадеш а чIоагIдеш а гIалгIаша мел доккха дакъа лаьцад. Октябра идеалаш бахьанце граждански тIем тIа шоай синош дIаденнад гIалгIай халкъа толашагIболча къонгаша. Масала, 95 эзар гIалгIачох Советий Iаьдал доаккхача хана вийнав 22 эзар саг. Царех геттара дукха нах боабаьб Владикавказа улицашкеи майдашкеи, городана гонахьа ухкача юрташка, Дарьяльски чIоже, вешта аьлча, эзараш шерашка гIалгIай баьхача моттигашка.

Цул тIехьагIа съезде белгалдаьккхар, СССР кхыча халкъашца цхьана нохчашеи гIалгIашеи Сийлахь-боккхача Даймехка тIема фронташка фашистски гIаьрахоех латаш майрали денали гойтар, 1942 шера августе нохчийи гIалгIайи болхлой, колхозхой, интеллигенце инициативагIа ВКП(б) обкомои НГIАССР Совнаркомои СССР правительствага а ВКП(б) ЦК-га а дехар дир ЦIеча Эскаре шоай лоIамагIа нохчаштеи гIалгIаштеи мобилизаци яра хьакъехьа. 1942 шера сентябрь болалуш шоай лоIамагIа фронте вахар ши эзар совгIа вайнаьха саг. 1943 шера 7 сентябре ВКП(б) обкомо а НГIАССР Совнаркомо а баьча соцам тIа белгалдаьккхар, 1942 шера сентябре шоай лоIамагIа ЦIеча Эскара мугIарашка эттача нохчашеи гIалгIашеи немецко-фашистски гIаьрахошца лоаттабеча къовсаме денал, майрал, къонахчал гойташ хилар.

Партийни документаша къаьгга хьагойт нохчийи гIалгIайи халкъий позици. Даьхе лораеш тIема шерашка эзараш а эзараш а къонгаша шоай синош дIаденнад. Немецко - фашистски гIаьрахоша шоаш кхайкадаь гIоазот дизза кхоачашдир даьй турпала традицешта тешаме хиннача нохчашеи гIалгIашеи. Масала, цар дув бнабар: «Советски Iаьдалах фуннагIа хуле а, тхоаш дийна мел долча хана цун га ма дохкаргдац оаха», аьнна.

Республика партийни советски организацеша хьаллаьцар из тIахьехам, хIаьта парте обкомо белгалдоахар, «Гитлера а цун эскара а духьала гIоазот кхайкадар республике бахача наха карагIдаьнна патриотически гIулакх да». Цхьабакъда, Бере канцеляре цхьаккха саг вацар из теркалдеш, хIана аьлча нохчаштеи гIалгIаштеи репрессеш яра машина ший болх бе йолаеннаяр...

Нохчехи гIалгIаехи, кIал цхьаккха кIийле йоацаш дуккхача шерашка бехкаш даьхад. Даьхенна тешаме хиннабац, политически бандитизм лелаяьй, яхаш. Вай республика доазон тIа кхычa къамех болча нахах латта десанташ чукхийсаяле а, бехке вай дора. ТIема шерашка 76 десантник чукхессав вай республике. Царех вийъ чекист хиннав, лаьрххIа енна задани кхоачашъеш хиннаб уж. ХIаьта 14 саг вай республикера хиннав, царех цаI гIалгIа а волаш. Юхебисараш кхыча республикашкара хиннаб. Теркам тIаозаш я укх тайпара факт: моастагIчун агентех 23 хIире хиннав, цIена гIалгIай мотт а ховш. Хаттар отт: «Сендухьа даьд из?» Берес хьалхxе а кийчбаь тийша болх бац из?

ДIахо докладчика а къамаьлаш даьраша а белгалдаьккхар, граждански тIема шерашка Октябра идеалашта тIехьа дeпале къовсам лоаттабаь гIалгIай, тахан, къаман дешашта хетаяь КПСС ЦК Пленум а СССР Лакхехьарча Совета шоллагIа сесси а хулача хана, берригача мехко «ХIанзарча хьалашкара парте къаман политика» КПСС платформа проект ювцача хана шоай автономи а йоацаш бисаб, аьнна, хьалхагIа из цар хиннаяле а. ГIулакх дIахо а иштта дIадоде, КПСС къаман политика ленински принципаш юхаметта ца оттайой, гIалгIай культурана, метта, хьаштдале, дерригача халкъа боккха кхерам тIабессаб.

Цунца дувзаденна предложенеш елар гIалгIай автономи юхаметтаоттаяра хьакъехьа, гIалгIай баьха исторически доазонаш теркал а деш, малагIа юрташ малагIча районашта юкъеяхача бакъахьа хет дийцар. 20-ча шерашка санна, ГIалгIайче массе оагIорахьара дегIакхувлара хьалхагIа хиннача тайпара цун политически, экономически, административни, культурни центр хила деза город Орджоникидзе Тийркал аьтта оагIорахьа чулла дакъа. Ораторашта хетачох, из столица а йолаш ГIалгIай АССР хьаяр эггара нийсагIа хургда. 250 эзар сагах латта а хаьдда ший мохк бола а гIалгIай халкъ РСФСР-а чуйоагIаш ший автономни республика а йолаш хургда тIаккха. ХIаьта цун доазон тIа баха кхыча къамех бола нах а дIалаьрхIача, Къулбаседа ХIирий республике бахарел кIезигагIа хургбац уж. Цул совгIа, политически дIачIоагIдаьча ГIалгIайчен административни доазонаша гIалгIай халкъа таро лургья сталински репрессех юхедиса негативни хIамаш дIадахa, цига бахача нохчий, эрсий, казакий, маьлхий, хIирий бокъонаш телха а ца еш.

ГIалгIай халкъа ший къаман пачхаьалкхел юхаметтаоттае ловш хиларца дувзаденна, аьлар докладчика, автономена экономически кIийле яц, яхаш дувц цхьабараша. Наха хетарий плюрализма сий ду вай. Цхьабакъда, хаттар отт: 1924 шера ГIалгIай автономни область хьаеча хана хIана эшанзар экономически кIийле тохкилга? 1934 шера гIалгIай Орджоникидзера ара а баьха, нохчех дIатохача хана саго хIана хьоаянзар из? 1944 шера гIалгIай, кхыдола къамаш санна, мехкагIа боахача хана вIалла дага хIана йоханзар из? 1957 шера гIалгIашта шоай мохк юха ца беннача хана а цхьание дош хIана аланзар цох?

Шеко яц, моллагIча а къаман-пачхаьалкхен образоване вахар леррIа вIаштIехьдаккхара геттара боккхача лоархIаме я экономика. Ший исторически доазонашка юхаметтаоттайича ГIалгIай автономе хургда 4,7 эзар кв. км е 470 эзар гектар лаьтта, царех хIамаш дIае йиш йолаш да 270 эзар гектар, цу даькъе 140 эзар гектара тIа эггара дикагIйола хьунаш я. Специалисташа яхачох, духхьал ГIалгIайчен лоаман даьгIенашка лелабе йиш я 150 эзар устагIа. Укхаза да мехкдаьтта, газ, гидротехнически ресурсаш, жагIа, мрамор, цIеношдара эша кхертIо, ракушечник, кхыдараш. Долче, дегIайоалае йиш я мехкдаьттеи гази йоаккха, мехкдаьтта чаххдоаккха промышленность, хьалье йиш я гIишлон индустреи хьу чакхйоахачеи, машинаш еча, яйгача а кхачан а промышленноста предприятеш. Эса а Iармхе а йисте хьалье йиш я башха-дика курорташ. дегIайоалае йиш я туризм, дуккха кхыдола хIамаш де таронаш я.

Тахан, перестройка лоархIамеча этапе, къаьнача репрессивни аппарата хир хоададеш латтача хана, гIалгIай къаман ший автономи хиланза яргьяц.

Докладчика а къамаьлаш даьраша а съезда делегаташ а хьаьший а, централь ни партийни а советски а органий кулгалхой, Кавказа халкъаш, общественни а политически а деятелаш тIахьийхар гIалгIай халкъа даим дагадоаллар — автономи хьаяр — кхоачашдара новкъостал де, аьнна.

Перестройка дIайолаелча денз ара мел яьннача партеи правительстваи материалаш тIа Iалаьмате боккха теркам тIабохийт кадрови дешаш нийса леладара застойни оалача шерашка цу даькъе нийсденна гIалаташ дIадахара, аьлар содоклад яьча ЧИГУ доцента П. Парчиевас. ХIаьта къаман дешашта хетаяьча КПСС ЦК Пленума кийчо еча хана кадрови дешаш къаьстта ира латт къаман республикашка, цига, М. С. Горбачева ма аллара, «йоакхо е еза еррнгача боарамех йолча хоржача органашка, партийни аппарате къаман кадраш хилийтара. Из ала доагIа пачхаьалкхен, боахама органий, общественни организацей хьакъехьа а. Дуккхача шерашка теркал ца деш дитад из дош, нийса доацаш дуккха хIамаш хиннад укхаза, хIаьта цо зе ду гIулакха, бе-беча къамех болча къахьегамхоша е а йоагIаш критика ю цунна».

Из иштта дале а, аьлар цо, къаман кадрашта никъ ца луш дуккха моттигаш нийслу Нохч-ГIалгIай а Къулбаседа-ХIирий а республикашка. Сона ховчох, вайцига кхаь саго мара яьккхаяц СССР халкъа боахама Академи. Эггара хьалха из чакхъяьккхар К. Парова, тIаккха — нов. Зубковей нов. Исламовеи. Паровеи Исламовеи «министрий школа» тIехдика дешаш йистеяьккхар. ТIаккха фу хилар? Зубков торговле министрала хьожавир, хIаьта вож шинъ... деша бахалехьа шоашка хинначул лохагIча балхаш тIа бахийтар.

Къаьстта дувца безам ба са хIанз установка начальник, «Грознефтехим» НПО опытни завода парткома секретара заместитель волча Б. Льяновх. Боккха бала ла бийзаб цун. Штат кIезигъю, яхаш кхозза балхара дIаваьккхав из. Партера дIаваьккха а лийнав. 9-зза партийни а административни а бехк баьб. Бе-беча судаша, районни халкъа судагара денз РСФСР Лакхехьарча судага кхаччалца 27-зза дийцад цун дош. Иззал бала а хало а ла йийзай цун социалистически доалахьенна тIакхувдарашта, протекционизмана духьала из хилар бахьан долаш.

ХIанз, Нохч-ГIалгIайче юхаметтаоттаяь 30 шерал дукхагIа ха яьннaчул тIехьагIа, вай кепайоазон тIа араювлача материалаш тIа дувц заводашка а кхыча промышленни предприятешка а 2 — 3 процент мара нохчийи гIалгIайи бац, яхаш. Из иштта хургдацар цу деша хьалхе йоакхо яьяларе.

Кадрови политике нийса доацаш хIама хет сона, белгалдаьккхар П. Парчиевас, централь ни ведомствашa вай республикерча предприятешка кулгалхой-гастролераш, ха яккха боагIа нах хьежабелга. Мадарра аьлча, укхаза бахача нахах ца тешилга да из. Цу практика хир хоададе деза. ХIана аьлча, цох хьабаьнна «пайда» а «беркат» а дика довз вайна. Масала, нах чубаха цIеноши, больницаш, школаш, деша даха ха йоацача берий учрежденеш хьалъяра даькъе Российски Федераце эггара тIехьарча моттиге да вай, хIаьта бераш довргa диллача — хьалхарча моттиге. Республике я 137 завод, царех 60 экологически геттара зене я. Союзни предприятеш хайра хIама кхачийтац республикага.

Оратора чIоагIа критика йир ЧИГУ, мехкдаьтта институте, пединституте, техникумашка а училищашка а нохчийи гIалгIайи кулгалдеча балхаш тIа геттара кIезига хилара е вIалла ца хилара. Цу тайпара хьал да парте райкомашка а горрайисполкомашка а. Масала, 19 парте городской а районни а комитет я республике. ХIаьта цаI мара гIалгIа вац цига хьалхара секретарь. 19 горрайисполкома керте латташ ши гIалгIа мара вац, горрайисполкомий председателий заместитель ва ши саг. КПСС Грозненски горкоме, масала, цхьаккха гIалгIа вац, цу тайпара хьал да горисполкоме а.

18 министерствана а цар бокъонаш йолча комитетана а кулгалдеш ши гIалгIа ва. Геттара кIезига ба уж прокуратуре, суде, МВД.

Грозне керттера лоархIаш я мехкдаьтта доаккха а мехкдаьтта чакхдоаккха а промышленность. Цига мишта лелаю кадрови политика? «Грознефть» аппарате къахьегаш ва 170 саг. Генеральни директора ийс заместитель ва, хIаьта царна юкъе вац цхьаккха гIалгIа, кIезига ба нохчий. Цу тайпара хьал да «Грознефтеоргсинтез» объединене а.

Къулбаседа-ХIирий АССР-е бахача а болх беча а гIалгIай гIулакх кхы а вогIа латт. Цига эггара халагIа бола, квалификаци эггара лохагIа йола болх беш гIалгIай ба. Предприятей, организацей общественни вахаре, кхыча мероприятешка дакъа лоацаш бац уж. Царна телац квартираш, курорташка а санаторешка а аха путевкаш, балха тIа лакхбац уж, цар говзал лакхъяра уйла еш саг вац.

Кадрови политике нийса доаца а нийсхо йоаца а хIамаш дIадаха йиш хургьяц гIалгIай халкъа цхьан хана хинна автономи юхаметта ца оттайича, аьлар содокладчика. Тахан вай дувцац доазонаш нохараща ахарах, вай дувц революци яьннaчул тIехьагIа цхьаккха бокъо а йоацаш аьха доазонаш меттаоттадарах. Дерригача халкъий, уж доккхий дар е эIамига дар, аьнна доацаш бокъонаш цхьатарра хила еза. ТIаккха мара вIаштIехьдаргдац ленински къаман политика принципаш лерргIа чакхъяха.

Съезде къамаьлаш даьча СССР халкъа депутаташа В. Писаренкос, В. Толпежникова, делегаташа И. Базоркина, С. Хамчиева, А. Евлоева, кхычар дийцар къамашта юкъера проблемаш иръялара бахьан ленински къаман политика принципаш Сталина эггара гIожагIча тайпара телхаяр, цхьанна хIаманна бехке доаца бIарчча халкъаш, цу даькъе нохчий а гIалгIай а шоай мехкагIа дахар долга. «Дерригача халкъий баьччас» вIашагIъеллача а из керте лаьттача а административно - командни системас ший безам болчча тайпара хувцар республикай, краяй, областий доазонаш. ворххIе даь хана денз цига даьхача халкъашка хаьтта хIама а доацаш, йохайора автономеш. Нохчийи гIалгIайи Казахстане а Киргизе а Iобугача хана, уж цига бахача хана царна тIаэттача халонах, цар лайнача моцалах, цхьаккха бокъо йоацаш цига цар даьккхача кхойтта шерах къамалаш даьраша дийцачунга ладийгIача дегIа тIара зулам гIоттар, дуккхачар бIаргех хий Iохар.

ЦIаьхха дага деха хIама хиннадац 1944 шера феврале нохчаштеи гIалгIаштеи тIаоттадаь Iазап. Из тийша болх хьалха денз кийчбаь хиларах дола архивни документаш довзийтар СССР халкъа депутата Х. Фаргиева. Цар къаьгга хьахьокх цу хана хиннача партеи правительстваи кулгалхоша бIарччача халкъий кхелах шоашта товра деш хиннилга.

Оратора белгал ма даккхара, деррига хIирий халкъ дац гIалгIашта духьала эзди доаца, лоалахошка товш доаца гIулакхаш лeладераш. Уж леладераш ба хIираштеи гIалгIаштеи юкъе барт, вошал, цхьоагIо хилар ца ловш бола цхьабола кулгалхой, Iилманхой, националистически уйлаш йола нах. Уж хьагучабаха а массанена дIабовзийта а беза. ХIана аьлча, шинна а халкъа дикан, цар хIама хьалдоаладалар, тоалудалар, аьнна, лелаш бац уж.

ГIалгIай халкъа автономи ца хиларо, белгалдоахар, делегаташа Н. Кобышевас, Я. Куштова, Д. Даскиевас, А. Газдиева, Х.-М. Ибрагимбейле, Ю. Черниигина, А. Мякиева, Б. Богатырева, кхычар, наьха санна юхатетт къаман культура, литература, мотт дегIабоалабелга, наха юкъера дIайоалаш латт цхьан хана лелаяь хоза традицеш. ГIалгIай бераштa шоай наьна меттал шаьрагIа хов доазол дехьарча къамий метташ.

20-ча шерашка, йоахар цар, вай мехка къаман дешаш нийсхо йолаш къестадора. Цу хана, масала, вIашагIъеллар городе Орджоникидзе центр а йолаш, ГIалгIай автономни область. Бакъда, цул тIехьагIа шоай автономех баьхар гIалгIай, долче, столица а дIаьккхар. Халкъа лоIам цаI ба, йоахар къамаьлаш даьраша, нийсхо юхаметтаоттае еза, кхычар санна ший автономи хила еза гIалгIай халкъа а.

Нохч - ГIалгIай пединститута преподавателаша, исторически Iилмай кандидаташа Х. Акиева, Т. Муталиева, кхычар дийцар цхьаболча хIирий Iилманхоша массанена йовзаш йола фактташ юхмаччахьа йоахаш хиларах, гIалгIай эзараш шерашка баьха исторически доазонаш шоашта ловчча бесса хьахьокха уж гIерташ хиларах. Цхьанне харцде йиш йоацача документех коггIортилга а еш, гIорбаьннача эрсий а советски а историкаша, Iилманхоша яздаьр дага а дохийташ, ораторaшa хьахьекхар уж хабараш кIал кIийле йоацаш долга.

Съезде йийца проблемаш къеста ца еш итташ шераш дIаихадале а, цига хинна дискуссеш геттара ира хиннаяле а, цхьан хIаман тIехь цаI бар делегатий барт: цар йоахар, бIаьш шераш дика лоалахой санна баьхаб гIалгIайи хIирийи, шоайла дIахьа гаргалонаш яьй, дика-во цхьана дийкъад. Уж тешаш бар дIахо йодача хана а барт болаш, шоайла вIашагIо деш вай халкъаш дахаргхиларах. Иштта мара хила йиш яц из!

М. МУСИЕВ.

Зуламашца—къовсам

ДУХЬАЛЛАТТИЛГА

РСФСР Прокуратура следственни даькъа кулгалхоех цаІ Костоев Махьмада Іийса сона вовза дукха шераш да, цо тохкаш цхьан кога тІа даьхача дуккхача гІордаьннача делашка гІолла вайза ца Іеш.

Цун уйлаша а хьакъало а хийла гІо даьд газетни матерналаш хьаяра. «Дала» цу гІулакха хьакхеллав оалачарех вола следователь деррига лагІашка гІолла — районни следователгара волленна — Прокуратура къаьстта лоархІаме долча дешашта волча следователга кхоачаш чакхваьннав из. Специализаци — бандитизмаца, личноста духьаларча эггара а кхерамегІдолча зуламашца къовсам лоаттабелга.

ХІанз, зуламашца лоаттабу къовсам пачхьалкхен боарамга кхоачаш хьадда чІоагІбанза баргбоацача хана, пайдане хургда, аьнна, хет сона, І. Костоева дош делча, мафех цунна хетар фуд хайчановкъостал дергда вайна из хьаялара овлаш бІаргаго а организованни зулама духьалъоттара таронаш йовза а. Тха къамаьла керттера бахьан да газет дешарий письмошцара хаттараш, цар лазар, уж ца кхетар.

«Низи рузиъеи дар ва-их бакъ», — иштта оалаш дар халиъо. Иштта хила а хиннад долаш а да. ХІанз даьннад «Мафиа» яха дош. Фу яхалга да из? НизагІа эшалургдоаца хІама да из. Итальянски сыщик хьагойт вай, цо цига дов миштта лоаттаду хьа а хьокхаш. Воашта мукъане хой вайна из мафи йолга а цІаьхха зулам вІаштІехьдаьккхар малав а? Из ҳа ха-м я хІанз...

К. Ансюк, Г. Зеньков. г. Орел».

— ХІанз дукха дувц организованни зуламех. Бакъда, цун къаьгга дола маІан хІанз а довзац. Аз-м иштта аргдар цунах: организованни зуламаш делга эггара хьалха хьадоладеннад экономика сфере, халкъа боахаме. Ведомственни монополизмагара, балха шоашка мел кхоачача дикачох чам а бенна, командни методашкара кулгалдераш компетентни боацалга кхета а даь, экономика, овлашка гІолла чубийшаб совдегараш. Хьахиннай Іийнера экономика, ший оагІув хьаллаца чинаш дарий тоаба а кораяьй цунна. Маьлхаяьлар лечкъораш ду а шийна болча аьттонна а Іомаяь шаьръяьча кетарлоний методаш йола коррупци. Кхаах законагІа йоаца операцеш чакхъяхара массане юкъара кечал хилар.

Тешал де йиш я са, дуккхача отраслешка зуламдерий кланаш хьахиннай, аьнна, хІаьта («боамбе гІулакх» — царех духхьала цхьа масал мара дац). Вай эггара доккхагІдола гІалат а бехк а ба вайцига организованни зуламаш долга мукІарал де вай безам ца хинналга. «Эпизодаш» юкъера хьа а йоахаш цун дІа-хьа долха мазаш тедаш хинналга. Иштта хилча сатийнагІа яр статистикана а берригача застойни ханарча кулгалхошта а.

Из-м — организованни зуламий дакъа мара мичад. Боарам боаццаш дукха средстваш шоай бе кхаьчача теневой (Іийнера) экономика совдегараш (цхьаццаболча криминалогаша даьча лоархІамех бІаьш миллиардаш сомаш) организованни зулама шоллагІа дакъа — бандитски тоабаш, наркобизнес, проституци и. кх. дІ. кхаба болабелар. Со ала валлац, криминальни группировкаш боахама мафе «маьр бер» санна хьахиннай. МалагІа да царех хьалхагІа маьлхадаьннар: экономически мафенеи бандитски группировкаштеи юкъера гІулакх, рэкетирий организацеш, ховш ма дий, цхьан схема чулоацаргдолаш хІама дац из. Деррига а чоалхане да укхаза. ХІаьта цІаькха а хьадда белгалдаккха безам ба са: подпольни бизнес хьахилар, бандитизм, низагІа хІамаш лечкъаелга, нах бовхалга, сага духьалара эггара а кхерамегІдола зуламаш делга, цІаьхха хьалхьар айхха вІаши дувзалуш да. Из кхета ца дича дерригача организованни зуламашца хьадда къовсам лоаттабе вІаштІехьдаргдац вай.

«Берригача бандиташта топаш етта еза, бакъва тхога хоам бу «бе-бе обстоятельстваш теркалъе еза», аьле. Телевизорга гІолла хьайовзийт цифраш: зулам совсаш доагІа, тхоашца дагадаьлча хов тхона, жуликаша ног дІабаккха ца дуталга, хьалхагІа иштта маьрша бацар уж, шиш бар. ХІанз демократеца ловзарга тІа даьннад: ерригa йовсараш, жуккарташ паргІатъяьннай. Тамаш а яц, вай шиш хилийтара тІа а ца хьехаш, законностах дувц, царца къахетаме хила везаш санна. Ах, цу наькъаца цхьаккха а дулургдац.

К. Раскатов. Пермь».

Хов, дуккхабараш организованни зуламаш михьардалар демократизацеца, обществе гуманизаци ярца, лоацца аьлча, перестройкаца ювза гІерталга. Вай кхетаде дезар, зулам хьалхьар мафе перестройкана луш дола жоп долга. Цунна правовой пачхьалкхен законность — къамарга тІа латта ира урс. Мафе массарел а дикагІа кхетадаьд перестройкас делерхІар: хьаьнала нах дикагІа бахалга, зуламхошта халагІа хулга. Хала дале а, зулама тоабанна меттахьа тоха кийча хиланзар вай. Правоохранительни органашта шоай низ вІаштІехьбоаккхабаланзар, цун хІара звено ше-ше къаьста болх беш хилар. Судаша гуманизацениъ лаьцар. Из-м башха саг цецвала хІама а дац. ХІаьта а каст-каста нийслора яь суд даьча зуламга хьежжа йоацаш. Цунца айделар зулам даь хилар дІахойташ йолча материалашкара дІадехар. Из а нийса да. Бакъда, следстви каст-каста халача хьале хулар, хІана аьлча, судаша дІадехараша дуккхача шерашка Іоаьйча следственни практика тІа бехкар. Прокуратура цІаьхха ше бехке хилар кхераш юхаувзаяла яьлар, бІаргагуш даь латтача зулама хьакъехьа саг лацара санкци вІалла эца йиш йоацача кхьчар. Из бахьан долаш эзараш болча «подпискагІа» лелача бехкебараша керда зуламаш дир. Кхетадой оаш, следователах ца теша баьлар...

Керттерча уйлана юхатІаверз со: фу де деза тахан обществана чІоагІагІа Іаткъаш дола гражданашта низбелга даржара духьалъотталга аьттув болашагІа хилийтара? Кадари леткъари — из цхьанне а сатедеш мичад. Бакъда, цхьаццайола законодательни ког-гІортолгенаш е йиш йолащ да вай — эггара хьалха организованни зулам, цун нахагара кхерам тІа а тувсаш хІама яккхар санна дола фей, бехктокхам чІоагІбеш дола дош а хинна дІаэттад. РСФСР УК 95-гІея 148-гІея статьяша хІанз 10 шерага кхаччалца ха тохийт. Из-м наггахьа мара мича хул, хІаьта малагІа герз бе деллад вай законо зуламхой группаш вІашагІъеттараштa, хьаштдале, берригача зулама доакъошхошта духьала тоха? Хьаж вай укх цхьан масалга. РСФСР УК 77 статьягІа (бандитизм) уголовни бехк бу герз долча бандитски группана юкъе вахарах, бандий хьисапе цо зулам даьдеце а. Рэкетирий хьакъехьарча закона из бокъо юкъе а йоалаь дІачІоагІъе мегаций? Цо дуккхабараш меттабоалабергбар, сомабоахаргбар.

Сай практике геттара эхь дайнача организованни группай дешаш къестадаьд аз, хІаьта дуккха йола бандитски тоабаш дуккхача шерашка йолаш хьайоагІаш хиннаяр. 1986 шера ноябре общественноста хайра Москверча «Молодежный» яхача универсама юххе инкассаторашта нападени яьлга. Зуламхоша кхо саг лозавир. Милице а РСФСР Прокуратура следователаша а лерргагІа болх дІаболабар бахьан долаш дибийса доаллаше а хьалувца вІаштІехьдаьлар дийна виса хинна ши бандит. Вешта цар-м 1985 шера милице болхло а вийна хиннав, цунгара цІеттана хьаяьккха хиннай «Молодежный» универсаме цар йийтта тепча а. Зуламхошта Тинеевнен Субачевнее судамаш яьй (царех цхьаннена топаш тоха, из приговор кхоачаш а яьй). Цар цхьаькха а хьалхе а вс а лаьрхІа саг вийна хиннав. Сендухьа дувц аз из? Следстви дІайодаш гучадаьлар, прокуратуран милицен болх вІаши дага а доалаш нийса вІаштІехьбаьккха хиннабаларе цар хьалхара зулам даьча ханне а бандитай группалер царна корайоагІаргхинна хилар. Из хиннадац шоай гІулакх цар формально дІахьош хиннадаь. Кхета ма дой оаш, со-м валлац милицерча сай коллегех бехк баккха, бакъда, каст-каста массови информаце гІолла зуламхо шоаш хьаллаьцалга дІаҳье сихлу уж, хІаьта следователa из бехке хилара доказательство «хьаоахкаш» шераш даха деза. «Молодежный» хиннар цхьа ди деаллаше дІакхайкадир, тІаккха следователа — РСФСР Прокуратурерча А. Добрынина, кхы цхьаькха тха болхлой бІарччача группа (со а цу юкъе волаш) шу даккха дийзар бандгруппа зуламерча гІулакхий орг хьалусташ.

«Газет дешаш, телевизорга хьожаш хилча, хеталу-кх, правоохранительни болхлоша дукха дисиутированн ю. бакъда, хІама хьа кІезига ду, аьнна. Шоаш а кхетадац, хьан фу де деза, тара да мафеца къовсам миштта лоаттабе беза царна ца ховноа. Обороне даьгІа-м хІетавета а даргдац.

А. Вострухина. Иркутск».

Оаха аьттув а болаш толаме баьча балхах лаьца дукха масалаш а доаладаь газет дешар «гІадвугаргвац» аз, бакъда кхетадича лоархІаме-м да, МВД-и Прокуратурен органий низаш организационно цхьан бе вІашагІтеха а, технически Іалашдаь а хиллалца йолча хана организованни зуламашца къовсам лоаттабе тхона хала-м хургда. Къулбаседа-Кавказа цхьаццайолча республикашка 10 шу совгІа йолча хана лийннача бандитски группировка дешаш техка а даьхха а даьннад тхо. Цар даьча итташ долча зуламий чота тІа да предприятей кассаш йовхар, нах боабар, из дош суде дІахьожадаьд. Иззал шераш доахаш лела вІаштІехьа миштa даьннад цар? Яц вай бокъонца йола координирующи следственни орган, яц хьадда долча зуламий гІулакхий «банк», цунах пайда а эцаш аналитически болх бара. Цудухьа чу ца бохкаш арахьа паргІатта лелаш ба бІаьш эзараш зуламхой, юха а айла юкъе баьнна нах бовхаш, низаш деш...

Фуд ер, тхоай низ ца кхачара кулг яздеш ва со? Вац, цІаькхаза а вац. Тхога кхоачашдулургда тхоай дехкараш, бакъда, цу гІулакха бухсоццаш кхетаде деза, правоохранительни органашта Іалаьмате сихонца дола гІо эш. Эггара хьалха хьадда йола законодательни база. Организованни зуламашта эш цунга хьежжа йола законодатела адекватни редакци. ШозлагІ-дале, вай процессуальни кодекс вахара реалешка хьежжа нийсъе еза, доказательствай бух чІоагІбе Іилманна а техникана а карагІдаьнарех пайда эца тхатаро а хургйолаш. Бухсоцсаш, къоастаде деза, следственни аппарат организационно вІашагІйоллара дош а. Къайлахьоргдац аз, мафи правоохранительни органашца а тІехьа мазаш долаш я. Керда подразделени декхарийла я уж мазаш хьагучадаха, цу гІулакха царна эшаргъя балха лаьрхІа йола режим.

ХІанз цхьаццадола экстренни гІулакхаш чакхдоах зуламашца лоаттабу хьадда бола къовсам чІоагІбара. Хьаьнй берригача балха доалдергдола а из нийсбергбола а ханна йола комитеташ. Бакъда, чІоагІа лоархІаме да укхаза общественность юкъеозалга а. ХІаьта а балха керттера дукъ профессионалашта тІалатт. Вайна духьала латтар дика организованни мафи я. ХІанз саббаре, корзагІа ца воалаш дІаоал аз уж дешаш. Правоохранительни органий болхлой дІахо а оборона а лаьца багІа йиш йолаш бац, дІатІагІорта беза — газет дешараша вайгара деха доагІаш нийса дІадехарга хьежжа. ТІаккха эшашдар къонахчал, хьинар, балха тІа вІаши кхотаденна хилар да. ДІахо «бехкаш вІаши дІа-хьа а доахаш» Іе йиш яц, вІашагІтоха деза массане: прокуратура, милице, КГБ, юстице органий низаш. Эггара хьалха хам бе беза кадрай, халданза дегІакъуза еза профессионализм, Іомабе а кийчбе а беза керда болхлой. Ховш ма дий, хала дале а, йІаьхача хана лоаттабе ма безий къовсам. Иштта хет-кх сона из.

Беседа яьр **Г. ОРЛОВСКИЙ.**
(«Советская Россия», 9 сентябрь, 1989 ш.).

ХАННАХЬА ТОХАБЕННАБ

Ахка чакхдоалаш латт. Нохч-ГІалгІайчен теплоэлектроцентралашкара энергооборудовани Іана замалахьа болх бара кийчъеш тІагІертта дукха балхаш деш я «Грозэнергоремонт» яхача предприятей подрядни организацейи коллективаш. Подрядни организацеех цаІ я «Кавказэнергомонтажизоляция» яхача специализированни управленена чуйоагІача Грозненски участка коллектив. Дерригача техникоэкономически хьокхамий бархІ бетта план 18 августа кхоачашъяьй цо. Дукха теплоизоляционни балхаш даьд участка изолировщикаша «Грозэнерго» яхача энергетикан электрофикацен производственни объединенена чуйоагІача электростанцешка. Ер бутт боволехьа пачхьалкхен планал совгІа цар де лерхІ кхы а эзараш сомий маьха теплоизоляционни балхаш.

Уж толамаш доахача къаьстта дика къахьегарцен хадданза социалистически яхье хьалхалатташ хиларцен белгалбаьнна ба изолировщикаш Катаева Хижан, Расуева Фатима, Темирсултанова Кулсум, Магомадова Зоя, Пашаев Іийса, кхы дуккхa бараш. Цхьа смена дІаяхийтац цар шоай нормаш 110-120 процент кхоачаш ца еш. Дуккхача шерашка ший участкерча изолировщикий къахьегами царна юкъера социалистически яхьи кхетамца вІаштІехьа а яьккха, башха-дика организатори кулгалхо волаш хьавоагІарех ва участка начальник Неткачев Николай.

Х. СУРУДЖАНЦ.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

ВЕНГРИ. Ши этаж йола автобусаш хьае йолаенний дукха ха йоаццаш Сегеде хьайийла «Торнадо» яха транспортно - машиностроительни компани. Уж кооперацe хьисапе арахецаргъя «Шмидт» яхача голландски фирмаца цхьана. Укх шера цу тайпара 14 машина хьае лаьрхІад. Уж доазол дехьарча потребителашта а мехка наькъашка пайда эца а лаьрхІа я.

МТИ—ТАСС сурт,

СССР—Индонези: позицеш вІаши гарга хилар

Цхьан хана Советски Союзен Индонезен политически деятелаша вай шин мехка юкъера гІулакхаш дувцача хана раьза а болаш каст-каста хьалхадоахар индонезийски кица: «БІаргашта — гаьна, бакъда дега — гарга». Цул тІехьагІа политически гІулакхаш дувцача хана советско-индонезийски гІулакхаш тоалуши меллуши хьадаьхка ханаш а хилар. Укхаза а, белгалдаккха доагІа, ший логика я. Вахар дІахо додаш дар, шакъе пачхьалкхе детІайоагІача хана белгтала хувцамаш хулар, цхьайолча хана чІоагІа голаш а етташ.

ЧІоагІа белгала да, советско-индийски вІаши юкъерча гІулакхий ерригача этапашка, тІеххьара итташ шераш а чулоацаш, дерригача, цхьайолча хана чоалхане а долча хьалашка, котдоалаш хиннад исторически политически перспективаш нийса гуш хилар, партнера реальни къамаи хьапташ довза, дІатІа эца, уж хьашташ вІашка кхоачаш йола моттиг бІаргаго кийча хилар.

Советски Союзи Индонезия географически вІаши гаьна яде а тихоокеански пачхьалкхений цхьан «дезала» чуйоагІаш я. Уж вІаши гІулакхаш леладара тІера хилара цхьа фактор цунах латт, «Тихий океан» яха дешаш алхха географически цІи хинна ца Іеш цар юкъара хьашт дола гІулакх хилар а латт.

Азиатско-тихоокеански регионера кхыдола мехкаш а санна, Индонезе Республика а раьза хилар ракетно-ядерни герзаш дІадахара даькъе советско-американски цхьана баьча барта, из тІехьа я цу тайпара процесс шерлуш а кІоарглуш а дІахо яхара, кхыча герзий хьакъехьа а из дІаярждара. ТІема кхоккама боарам лаьгІбараи Азиатско-Тихоокеански регионе кхыча мехкий тІема низаш лоаттаделга кІезигдаран тІаерзаль Советски Союза инициативаш регионера машари кхерамзлен Іалашъе ловш да Индонезе официальни гІозараши общественности. Индонезе могадеш дІатІаийцад СССР цу хьакъехьа деш дола практически гІулакхаш, эггара хьалха Афганистанера советски бІу арабаккхари малхбоален районашка лаьтта СССР Герзашцара Низаш кІезигдари а долаш.

Ядерни герзаш дІадахара наькъаш лахара юкъе шоашкара дакъа хьош дола мехкаш тІехь-тІехьагІа дукхагІа хулаш доагІа. Укхаза къаьстта чІоагІа белгалдаккха деза Къулба-Малхбоален Азех машарен нейтралитетен зона, ядерни герзах мукъайолл зона хулаш латталга. Цхьаькха хІама а да укхаза теркалде дезаш: камбоджийски конфликтана юкъе дакъа лоацараш переговорий истола гонахьа гулбара тІадерзадаь ший низаш Индонезе оарцагІдахар.

Ховш да, духхьал хІанзарча ханарча керттерча проблемай хьакъехьара позицеш, эггара хьалха азиатско-тихоокеански регионе машари кхерамзлен чІоагІъяра дешай хьакъехьара яраш а йолаш, СССР-еи Индонезеи цхьатарра хилар. Тайп-тайпарча боарамашка СССР-аи Индонезенен юкъе каст-каста хулаш хиннай политически контакташ. Ала йиш я вай шин мехко практике кхоачацъеш хиннай пачхьалкхенашта юкъерча гІулакхашка дендеологизаци яра принцип — хІаране ший мировоззрени а йолаш, шинна а оагІонна пайдана долча оагІорахьа вІаши юкъерча гІулакхий сфера хьагуча якха гІертар. НийсагІа аьлча, ший идеологега хьежжа, хІара къам эггара хьалхарча плане оттаде гІертар адамий юкъара маьхаленаш вІашагІтохаш дола хІамаш. Цу тайпара къаьстта чІоагІа дог тохадолийташ хилар лаьтта агарах Іазап тІаэттача Арменена Индонезе гІо даьча хана. Из гІо къаьстта чІоагІа лоархІам болаш дар ший проблемаши йоакхонаши кІезига йоацаш болча мехко из даь хилар бахьан долаш къаьстта а.

Укх шера мае Москве вІашагІкхийттача хана, СССР-ей Индонезен кхыча мехкашцарча гІулакхий министраша ала бокъо а йолаш аьлар: «ГІулакхаца а чІоагІа хьашт долаш а къамаьлаш деча хана дІахьеккхар конструктивни а шинна оагІонна пайдане йола а политически диалог тоалуш дегІайоагІаш хилара шаккъе а оагІув раьза хилар, белгалдаьккхар цун боарам лакхбара гІо де гІертилга».

Цудухьа тІеххьарча шерашка советско - индонезийски гІулакхаш дегІаахарга теркам тІабахийта, хьожаш хиннараша тамаш е езаш хІама дацар Индонезе Республика президент Сухарто СССР-е визит е кийчлуш хилара хьакъехьа баь хоам. Из дар тІеххьарча ткъаь пхиъ шера эггара хьалхара лакхерча боарамера вІашагІкхетар. ХІаьта шеко йоацаш а да цу вІашагІкхетаро тайп-тайпарча сферашка шин мехка юкъе дІахо гІулакхаш леладара лоархІаме импульс лург хилар.

Ала доагІаш да, экономически сфера санна йола йоккха таро, ма дарра аьлча, хІанз а вай бокъонца караерзае доладаланза хилар. Вай шин мехко шоашта хьалхашка оттадеча доккхийча боахама декхарашка хьежача шинна а оагІонна пайдане а долаш цу даькъе леладе йиш йола бувзамаш а доккхий да. ХІанз догдаха йиш йолаш да вай уж гІулакхаш сеца лаьттачара долалургхиларга.

Вай кулгалхоша цкъа санна дуккхаза белгалдаьха махиллара, шерра политически экономически цхьана гІулакхаш леладара АСЕАН-а а ерригача азиатско-тихоокеански регионa а мехкаш тІахьехаш. Советски Союзо цу мехкашта юкъе чІоагІденна латта бувзамаш толхадац. Укхаза эггара нийсагІа да цхьатаррарча бокъон ларда тІа ХІара мохк, хІара къам дунен халкъашта юкъера къахьегам бекъача ший лоархІам, ший моттиг лаха могаш хилар кхетаделга.

ВІаши юкъе леладу гІулакхаш дувцача хана теркам тІаозаш я гонахьара Іалам лорадар санна йола актуальни сфера. Азиатско-Тихоокеански регионa деррига мехкаш цу е вокх боараме из проблема шоашта хьалхашка латташ да, хІаьта хІаране ший наькъаца, ший опытага хьежжа леладу из гІулакх. Из опыт вІашагІ а тохаш шин оагІорахьара е дуккхача оагІонашкахьара дунен халкъашта юкъе цхьана гІулакхаш леладара керда формаш лехар — цунах тийша да хІанз Іалам лорадара даькъера дуккхада раш. Укхаза а дукха цхьана хІамаш де йиш йолаш я СССР-и Индонезин Іилман санна практически плане а.

А. ДРУГОВ,
исторически Іилмай кандидат.
(АПН).

Лоацца хоамаш

СССР-аи США-неи юкъера торгово - экономически гІулакхаш тоадара еш йола духьаленаш дІаяха яхаш тІахьийхар «Американо - советски торговлена дола керда тІий» яхача Вашингтоне хиннача форуме вІашагІкхийттараша. Из вІашагІтеха хиннай промышленникий къамий ассоциаце.

* * *

Машара мисселгІа Гаргарча Малхбоален мехкашка гІолла ваха лерхІаш ва Аргентина президент Карлос Менем. Цу хьакъехьа заявлени яьй аргентински правительства официальни викало. Сирийски эмигрантий воІше хиларах тарра, Менема хет арабо-израильски конфликт дІайоаккхача юкъеотта ший тарлургдолаш санна.

* * *

Экстремистий оагІонгахьара шоашта чІоагІагІа таІазар хилар кхерам болаш хьал этта доллаше а афгански столице бахача пахах бІаь совгІа саг укх деношка «Кабул яхаш, тІом беш, догдоахаш я» яха фотовыставка хьаеллача Советски Іилман культуран ЦІагІа баьхка хиннаб. Экспозице да афгански халкъа таханара вахар хьаьхьокхаш дола советски фотомастерий балхаш.

* * *

Массехк ди хьалха Вашингтоне Израила оборона министр Рабин Ицхаки США пачхьалкхен секретарь Бейкер Джеймси вІсшагІкхийттаб. Цига шоаш шиъ мара кхы саг а воацаш йийцай цар Гаргарча Малхбоалера гІулакхаш тоадара хьакъехьара проблемаш, цу даькъе «Шамира машара план» а ювцаш. Ховш ма хиллара, цу «планагІа» оккупаци яьча территоре тІа бахача палестинцашта луш яр цІогаькхха автономи я, хІаьта, ма дарра аьлча, израильски оккупаци дІачІоагІ а ю цо.

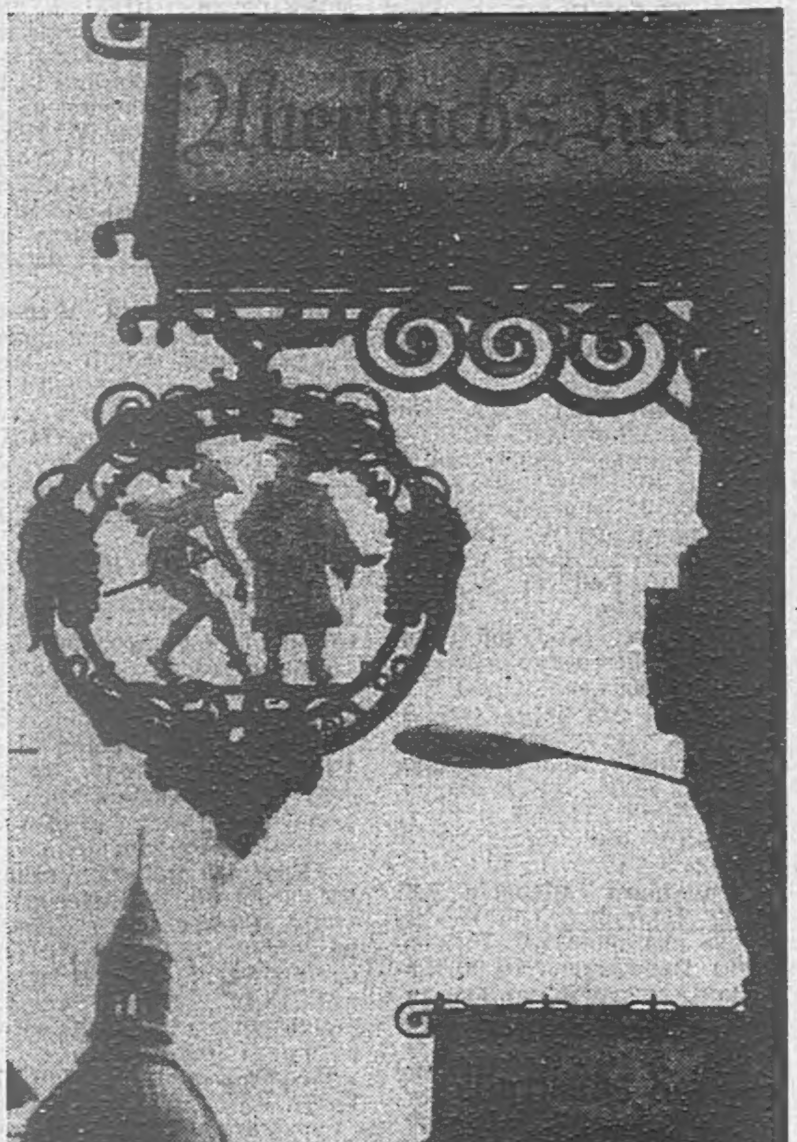

ГДР. Дерригача дунен тІа ший традиционни халкъашта юкъерча торгови форумашца йовзаш йола Лейпциг — из ширача историе городо, бахача нахага диллача республике эггара йоккхагІйолчарех цаІ, лоархІаме экономически, Іилман, культурни центр я социалистически немецки пачхьалкхен. Цо вошал леладу Киеваца, Краковаца, Брноца, Пловдиваца, кхыча доазол дехьарча городашца.

СУРТА ТІА: города ший тайпара теркам тІаозаш йола моттиг — 1530 шера хьаяь «Ауэрбахс-Келлер» яха кабачок.

АДН—ТАСС сурт.

Хьахоададу моттиг

ПРОВЕРЬТЕ ПРАВИЛЬНОСТЬ ОФОРМЛЕНИЯ АБОНЕМЕНТА!

На абонементе должен быть проставлен оттиск кассовой машины.

При оформлении подписки (переадресовки) без кассовой машины на абонементе проставляется оттиск календарного штемпеля отделения связи. В этом случае абонемент выдается подписчику с квитанцией об оплате стоимости подписки (переадресовки).

Для оформления подписки на газету или журнал, а также для переадресования издания бланк абонемента с доставочной карточкой заполняется подписчиком чернилами, разборчиво, без сокращений, в соответствии с условиями, изложенными в каталогах Союзпечати.

Заполнение месячных клеток при переадресовании издания, а также клетки «ПВ — МЕСТО» производится работниками предприятий связи и Союзпечати.

Хьамсара газет дешараш!
Тха газет яздайта шоана аттагІа хургдолаш оаха кепатох ер абонентни бланк. Цун тІехьашкахьара оагІув я укхаза шоана гуш яр. Бланка хьалхашкахьара оагІув — йиълагІча оагІо тІа.